

# Karantin günlerinde okamak we ýazmak...

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Karantin günlerinde okamak we ýazmak... KARANTIN GÜNLERİNDE OKAMAK we ÝAZMAK...

Häzirki kynçylykly karantin günlerimizde iň bagty çüwenler, megerem, işlerini öýde oturan ýerlerinden edip bilýänler bolsa gerek. Biz žurnalistleri-de şolardan hasap etse bolar, adaty günlerde eýe bolup bilmedik boş wagtymyz bar – pursatdan peýdalanyp bizem diňe okamaga we ýazmaga çalyşýarys.

“Ýazmaga çalyşýarys” diýdim, çünki koronawirus (Kowid-19) ýokanjynyň adamzadyň depesinden inderen urgusy, ertirki günümüzüň nämälimligi, ýakynlarymyz we dost-ýarlarymyz bilen görşüp-duşuşyp bilmezligimiziň döredýän agyr gussasy, belli bir derejede azatlygymyzyň çäklendirilmegi – islese-islemesek adam pahyry howatyrlandyrýar. Käte kompýuterimiň başynda ýeke söz ýazyp bilmän birnäçe sagatlap oturýaryn. Düýnem ýazmakdan halys tamamy üzüp, şahsy kitaphanamda syýahata çykdim, ençe wagtdyr elime almadyk kitaplarymy waraklap, ep-esli «gezim» etdim. Tekjeleriň yzky hatarynda okalmagyna garaşylýan, gözden uzak galandygy üçin ýadymdan çykan birgiden kitabym bar bolsa näme! Diňe yzky hatarlarda däl, öňki hatarlarda-da... Hususanam ýerinden gozgap almasy-da aýratyn güýç talap edýän prestiž kitaplary barada gürrüň etmek aýratyn makalamyň temasy.

Prestiž kitaplaryny gözden geçirenimde «İBB Kültür AŞ» neşirýatynyň on ýyl öň neşir eden bir kitaby ünsümi çekdi: «Adolf Talassonuň ýazan Fausto Zonaronuň suratlandyran Dersaadeti. Sagadat gapysy Stambul» (2009).

Kitabyň çapdan çykan wagty okap, bu barada birem makala ýazypdym. Mazmunyna göz aýlanymda «Remezany gijesi» bölümüne gözüm düşüp “Tamam” diýdim, “Bu hepde birwagtky Stambul remezanlarynyň lewantenleriň\* gözünde nähili görnüşini ýazaýyn-la!”

\* \* \*

Adolf Talasso (1855-1919) Stambulda doglup kemala gelen we bilimini Parižde alan lewantenlidir... XIX asyryň başlarynda Stambul-Pariş aralygynda gidip-gelmeli durmuşda ýaşan we Osmanlyda şekillendiriş sungaty, aýdym-saz, teatr sungaty ýaly ugurlar boýunça ýazan bu täsin adam Zonaronuň-da ýakyn dosty bolupdyr. Onuň dostlarynyň arasynda Parižde Wiktor Gýugo, aktrisa Sara Bernar, Stambulda Namyk Kemal, şazada Abdylmejit endi ýaly belli şahsyýetler bar eken. Talassonuň 1885-nji ýylda çap edip başlan «Le Revue Orientale» öz döwrüniň sungat we çeper edebiýat dünýäsini diýseň gowy şekillendiren žurnaldyr. Namyk Kemal, Ebüzziýa Tevfik, Rejaizada Mahmud Ekrem er Ryza Tewfik ýaly ýazyjylar bu žurnalyň esasy ýazyjylary bolup çykyş edipdirler.

Ýazyjy Talasso Stambulyň we Parižiň intelligensiýa gatlagynyň arasynda giňden tanalýan, çuňňur hormatlanylýan bolsa-da, aslynda seredilende iki paýtagtda-da «gelmişek» saýylypdyr.

Bogem (göçhä-göçlükli we durnuksyz) durmuşda ýaşandygy üçin ömrüniň soňky ýyllarynda ýoksullygyň we garyplygyň laýyna batan Talassonyň üç kitaby bar. 1906-njy ýylda neşir edilen «Les Premiers Salons de Peinture de Konstantinople» (Stambuluň ilkinji şekillendiriş sungaty salonlary»), 1908-nji ýylda neşir edilen «Déri Sé'adet ou Stamboul: Porte du Bonheur» («Dersaadet. Sagadat gapysy: Stambul») we senesi görkezilmedik «L'Art Otoman» («Osmanly sungaty»).

Parižde çap edilen «Déri Sé'adet» kitabyňyň surat bezegi “Ressamy Hezreti Şehriýarî” Fausto Zonaro tarapyndan ýerine ýetirilendigi üçin aýratyn gymmaty bar. Bary-ýogy ekzemlpýar tiraž bilen çap edilen kitapda Talassonyň «Şäher we durmuş», «Zenan», «Söýgi» bölümlerinde bir ýere jemlän ýigrimi dört makalasyňa goşmaça Zonaronyň kyrk dokuz makalasy-da ýerleşdirilipdir. Makalalar-da, suratlar-da iňňän nepis...

Talasso, kitabyňa manzum bir “Doga” bilen başlaýar:

*“Eý Stambul, soltanlar şäheri! Eý Stambul, sagadat derwezesi!  
Sen altyn buýnuza asylan açaryň bilen Ýewropa hem Aziýa açylan*

*goşa ganatly Bosforyň kenarlarynda Sagadat derwezesisiň! Şan-şöhrat, öwgüler saňa bolsun! Sen Allanyň iki jahana birligde basan möhürisiň! (...) Eý Stambul! Salam bolsun saňa! Saňa hormat goýýaryn we köňlümi bagyş edýärim! Metjitleriňe we minaralaryňa, aşyk men namaza çagyryýan müezzinleriň sesine, aşyk men seniň dar köçeleriňe, haremhanalaryň gözenekli penjirelerine we halkyna, dini áýdymlardan we ýagtylyklardan doly bagtyýar günleriňe. Seni ýaradana hamdy-senalar bolsun! Ol seni bize niçiksi haoslardan, gara günlerden geçirip getirdi! Omyň."*

Doganyň yzyny Zonaronyň taryhy ýarymadany Gün dogup durka şekillendiren suraty we Talassonyň «Stambul Gün doganda» atly ýazgysy dowam edýär. Soňra Zonarodan Stambulyň dini we tasawwuf durmuşyny janlandyryýan üç figuratiw surat (meselem tüýdük çalyň duran mewlewi) we Talassodan «Ertir namazynyň azany»...

Yzyndan köne Stambulyň balykçylary, tulumbaşylary (ot söndürijiler), arzuhaljylary (puluna hat, arz-şikaýat ýazyp berýänçiler), gezende sertaraşlary we başgalary, Remezany, baýram günlerini, Hederlezi (gagauzlaryň milli baýramy), baýram ýerleri, çayhanalary, dar köçeleri, agaç jaýlary, hanalary, hammamlary, bazarlary bilen bilen bir bitewi Stambul durmuşyny janlandyryýar.

\*\*\*

Zonaronyň çotgasy-da, Talassonyň galamy-da orýantalizmden doly saplanmandyr, emma olar toslama «Gündogary» ýa-da hyýaly «Stambuly» däl-de, içinde ýaşap ýören, janlary ýalu söýýän, özleriniň bir bölegi hasaplaýan şäherlerini beýan edýärler. Kitaby çapa taýýarlan Ömer Faruk Şerifogly Talassonyň orýantalizmine tankydy bellik derejesinde şu sözleri ýazypdyr:

“Birnäçe suratkeş zenanlaryň başyna ýapynja, erkeklere saryk oturdyp, Gündogar manzaralaryna mahsus minaralary-da ilteşdirip, hakyky türk durmuşyny janlandyryýandyrys öýdýärler (...) Şol suratlarda şekillendirilenler türkleriň ýurdy bolan

Türkiýe dälidir. Hakyky Türkiýäni çekip bilmek üçin Gün dogup gelýärkä şapagyň şuglasyny, ýakyp-ýandyryjy öýle wagtlaryny, altyn Günüň şöhlesini we batysyny görmeli, munuň üçin uzak ýyllap şol ýerde ýaşamaly. Onuň yşygtny, kölegeleriniň, urp-adatlarynyň we özboluşly halkynyň ruhuny duýmak we beýan edip bilmek gerek.”

\* \* \*

Dersaadetdäki makalalardan biri-de “Remezan gijesi». Talassonyň nurana Remezan gijelerini joşgunly dil bilen teswirleýän bu ýazgysyny okanymda, öz görüp ýören we tagamyny alyp bilmeýän “Mahzun Remezan” günleri ýadyma düşdi. Gijeleride mahzun, gündizleri-de... Remezan aýy şol bir wagtyň özünde ýaraşma, öýke-kineleri unutma, jebisleşme, paýlaşma, arkalaşma, dost-doganlaşma aýydyr.

Ynha, şeýle, şahsy kitaphanamy gözden geçirenimde, Adolf Talassony täzeden açdym. Aslynda meniň maksadym onuň «Remezan gijesi» makalasyndan söz açmakdy, ýöne oňa ýerim galmady. ))

---

\* Lewanten – Osmanly döwletiniň çäklerinde ýaşan fransuz-italýan asylly katolikler.

Beşir AÝWAZOGLY,  
besirayvazoglu@karar.com

03.05.2020 ý, «Karar» gazetini.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW,  
Stambul uniwersitetiniň talyby. Edebi makalalar